

OP WEG

NAAR

GELUK

Godsdiensten presenteren zich

Inhoudsopgave

Het echte geluk	4
Op weg	5
Zoeken naar geluk	6

Portretten

Astrid	8
Jeanine	12
Arne	22
Jur	34

Omgaan met heilige boeken

Christendom	9
Jodendom	13
Islam	17
Hindoeïsme	19
Boeddhisme	21

De weg

Jodendom	14
Christendom	24
Hindoeïsme	29
Boeddhisme	35
Islam	41

Omgaan met andersgelovigen

Christendom	23
Jodendom	27
Hindoeïsme	28
Overheid en godsdienst	31

Teksten en hun context

Geweld in heilige boeken	32
Geweld in het Nieuwe Testament	36
Geweld in de Koran	38
Geweld in het hindoeïsme	42
Het geschenk van geloofsverschillen	43

het echte geluk

Het echte geluk is voor mensen
die weten dat ze God nodig hebben.
Want voor hen is Gods nieuwe wereld.
Het echte geluk is voor mensen die verdriet hebben.
Want God zal hen troosten.
Het echte geluk is voor mensen die vriendelijk zijn.
Want aan hen zal God de aarde geven.
Het echte geluk is voor mensen die doen wat God wil,
en die dat het allerbelangrijkste vinden.
Want God zal hun moeite belonen.
Het echte geluk is voor mensen die goed zijn voor anderen.
Want God zal goed zijn voor hen.
Het echte geluk is voor mensen die eerlijk zijn.
Want zij zullen God zien.
Het echte geluk is voor mensen die vrede sluiten.
Want zij zullen kinderen van God genoemd worden.
Het echte geluk is voor mensen die lijden
omdat ze doen wat God wil.
Want voor hen is Gods nieuwe wereld.
Het echte geluk is voor jullie.

Matteüs 5:3-11a, Bijbel in Gewone Taal

op weg

Een weg die oplicht, een weg door het leven. Een weg waarop geluk bereikbaar wordt, en vertrouwen en vrede geen onhaalbare idealen meer zijn. Een weg om te gaan...

Daarover gaat het in religies. En al die verschillende godsdiensten herkennen dat ook van elkaar. Zij weten natuurlijk ook wel waarin ze van elkaar verschillen. En ze zitten vaak ook vast aan hun eigen woorden en rituelen. Die zijn hun immers dierbaar. Maar het is niet moeilijk om over de grens heen te kijken. Het is vanzelfsprekend om in de ander te herkennen wat je zelf gevonden hebt: zo'n weg van geluk. Dat verbindt dus ook met elkaar.

Is dit niet al te mooi? Ik hoor de tegenwerpingen al op me af komen. Religies staan toch vaak tot de tanden toe gewapend tegenover elkaar? Ja, dat is onmiskenbaar het geval. Het is niet altijd de schuld van religies: soms weet slechte politiek handig misbruik te maken van godsdienstig geloof. Maar soms maken godsdiensten dat ook wel heel makkelijk. Oproepen tot geweld behoren ook tot het repertoire van godsdienstige prediking. Zelfs in heilige boeken vind je teksten die de aanhangers motiveren om het zwaard op te nemen.

Alle godsdiensten worstelen daarmee. En dat herkennen zij ook in elkaar. In dit boekje gaan we niet aan die worsteling voorbij. Er is heel wat te lezen over hoe de aanhangers van diverse religies omgaan met hun heilige boeken. Ook als het gaat om lastige passages die tegen de haren instrijken. Elke religie heeft daar ervaring mee. En kent de opgave om toch bij idealen van vrede uit te komen.

Dàt zal telkens weer opduiken in de worsteling van godsdiensten met hun traditie: dat het uiteindelijk om geluk en vrede gaat. Als godsdiensten dat bij elkaar herkennen, hebben ze elkaar wat te vertellen. En hebben ze ook samen iets te vertellen in deze maatschappij.

Jan Peter Schouten

zoeken naar geluk

Hoe denken jonge mensen op een openbare pabo over geluk? De vraag stellen is makkelijker dan de vraag beantwoorden. Dat merkten de studenten die onlangs met een gids van de Raad van Kerken een verkenning maakten langs diverse gebedshuizen in de stad Amersfoort. De Raad faciliteert het bezoek vanwege het belang om met jonge mensen in gesprek te zijn over levensbeschouwing. Dat geldt in het bijzonder de docenten in spe. Zij krijgen immers zelf de verantwoordelijkheid om een komende generatie wegwijs te maken in de wereld van religie, zingeving en geluk.

Enkele studenten lieten zich bevragen tijdens de laatste tocht op hun gedachten bij geluk (zie ook de portretten in deze uitgave). Je merkt dat de vraag wat onwennig maakt. Want hoe woorden te vinden als je zelf nog in een fase van het leven bent waarin je verkent en waarin je nog beproeft welke normen, waarden en zingevende ervaringen het leven recht doen? Sommige jongeren kiezen woorden die aansluiten bij hun herinnering aan vroeger. Anderen geven aan zelf latente gevoelens te koesteren van waarden die groter zijn dan henzelf en die je bijvoorbeeld kunt laten ontvlammen door een kaarsje te laten branden. En eigenlijk realiseren ze zich allemaal wel, dat het aanreiken van geluksindicatoren onderdeel is van het onderwijs-leerproces waarin ze zich scholen.

Misschien is de vraag naar geluk ook wel hoog gegrepen. Veel van de vragen die de studenten stellen tijdens de tocht blijven dichterbij de praktijk van het leven, gaan over weetjes, feiten en meningen. Je merkt het als de studenten bij de oud-katholieke

kerk zijn, een vaste pleisterplaats tijdens de tocht. Priester Louis Runhaar is er de gastheer. Hij vertelt over het mirakel van Amersfoort, laat het beeldje van de heilige maagd zien in een kapelletje van de kerk en gaat met de studenten naar voren, naar het liturgisch centrum, en laat wierook ruiken en ziekenzalf. Hij steekt heel visueel in. En studenten stellen hem hele praktische vragen: 'Schimmelt het brood niet, dat u voorin de kerk bewaart?', wil één van de studentes weten. 'Dat valt mee', zegt Louis, 'het is niet gerezen brood. Dat kan je langer bewaren. Het blijft langer goed dan de wijn.'. 'Wat maakt Jezus voor u bijzonder? Waarom ziet u hem als God?', vraagt een ander. Louis legt uit: 'Het is alsof ik met zijn leven door een raam naar God kijk'. 'Hoe kijkt u aan tegen het homohuwelijk?' Louis: 'Dat is in onze kerk volledig erkend'. Zo rolt de ene vraag over de andere en tikt de klok zo maar een uur verder.

Vanuit de oud-katholieke kerk gaat het naar de moskee. En daar zie je hetzelfde patroon. De studenten proberen vragenderwijs te peilen wat nu juist geluk en identiteit inhoudt bij de ander. Osman, de gastheer, is een jonge student van twintig jaar die de islamopleiding volgt. Met onbevangenheid laat hij zich bevragen. Hij laat zien welke fasen er zijn in het gebed, hoe je als het ware de last van de wereld van je afschudt en hoe je je dienstbaarheid voor God uitdrukt in de buiging bij het gebed. Waarom bidden vrouwen apart, wil een studente weten. 'Wat denk je? Het is om je helemaal op het gebed te richten.' 'Waarom doet u de schoenen uit?' 'Hoe kijkt u aan tegen orgaandonatie?' Als Osman een gebedssnoer laat zien, waar de 99 kralen de 99 namen

van Allah vertegenwoordigen wil iemand weten of hij alle 99 namen kent. Osman glimlacht: 'Nog niet alle.' Denkt u dat godsdienst mensen gelukkiger maakt of dat mensen er last van kunnen hebben, vraagt iemand en passant. Osman reageert: 'Ik zie de godsdienst als iets fijns. Maar zelfs 's wereld beste medicijn kan dodelijk zijn als je het verkeerd gebruikt. Dat geldt ook van religie en van bepaalde teksten. Sommige verzen zijn in moeilijke tijden geschreven en komen nu anders over dan andere teksten. Je moet goed geïnformeerd zijn om de goede duiding te geven. Dat is zeker in een geseculariseerd land als Nederland erg belangrijk. De onwetendheid kan leiden tot verkeerde conclusies.'

Na de moskee is er een bezoek aan de synagoge en vaak wordt er ook nog een tweede kerk bezocht, een orthodoxe of een protestantse. Uiteindelijk evalueren de studenten de ervaringen en het belang van zingeving in het onderwijs als een manier om geluk te benoemen. 'Ik vind het best

moeilijk om als islamitische vrouw ieder jaar met kerst de kinderen het kerstverhaal te moeten vertellen. En dan de hele klas volhangen met kerstballen en kersttakken.... Ik doe het wel. Mensen verwachten het ook van me. Maar ik moet me er soms wel eens toe zetten', vertelt een islamitische vrouw die de pabo voor tweederde heeft afgerond.

Andere studenten vallen haar bij. Sommigen geven in overweging om eventueel collegae dat onderdeel van het curriculum te laten verzorgen. Anderen vinden toch dat je als professioneel leraar of lerares zoiets als een basiskennis van de verschillende godsdiensten moet overbrengen op de kinderen. 'Ik vind zelfs wel dat je van een docent mag verwachten dat hij of zij van binnen-uit christelijke en islamitische feesten - om dat voorbeeld aan te houden - probeert te begrijpen om het inzichtelijk en met respect de leerlingen aan te reiken. Wie weet kan je zo kinderen helpen in hun zoektocht naar geluk en levensoriëntatie.'

bezoek pabo-studenten Oud-Katholieke Kerk

Ze komt uit Apeldoorn, is 22 en bekent veel met de toekomst bezig te zijn. Astrid Okken volgt de lerarenopleiding basisonderwijs aan de Saxion Hogeschool in Deventer omdat ze in de toekomst voor de klas wil staan, maar zo zegt ze, wel in combinatie met het moeder-zijn. Over hoe haar leven eruit moet zien denkt Astrid veel na: 'Graag wil ik trouwen voordat ik kinderen krijg, ook moet het financieel op orde zijn, dus daarmee bedoel ik dat ik eerst mijn studie af wil hebben en aan het werk zijn.'

Met het oog op de toekomst zegt Astrid, wil zij ook haar karakter verder ontwikkelen en vooral leren wat haar valkuilen zijn. 'Erg belangrijk vind ik in mijn leven dat ik leerlingen dingen leer die ertoe doen in hun leven. Ik wil helpen om de toekomst van leerlingen te verbeteren.'

En als we over geluk te spreken komen is Astrid zeer uitgesproken: 'Kleine dingen maken mij al blij. Bijvoorbeeld als ik op de fiets zit en de zon zie opkomen, prachtig. Op zo'n moment kan ik mij erg gelukkig voelen. Of laatst toen het een pittige dag was op stage en een van de leerlingen in het dicteeschriftje had geschreven: 'Juf je bent lief.' Dat voelt zo fijn!'

Soms kan het gevoel van gelukkig zijn Astrid spontaan overvallen: 'Als ik thuis zit en nadenk over wat ik allemaal heb in het leven en hoe goed dat eigenlijk is: dat je elke dag weer een nieuwe kans krijgt om iets moois van je leven te maken. En als ik mij dan verdrietig voel, kan ik soms ergens positief door geraakt worden en mij ondanks het verdriet, toch gelukkig voelen.'

christendom

Of ik in een nummer over 'geluk en verlangen' iets wil schrijven over 'Schrift en gezag' in het christendom, dat was de vraag die ik kreeg van de redacteur van deze bundel. Waarschijnlijk vragen ze dat aan mij omdat ik hoogleraar Bijbel ben aan de Faculteit Katholieke Theologie van de Universiteit Tilburg. Dat blijkt uit het verzoek om in te gaan op de vraag hoe de Bijbel gehanteerd wordt als een gezaghebbende bron. Het is de bedoeling dat ik dan ook nog de verschillen tussen protestants en katholiek bespreek.

Toen ik het begin van de mail zag, dacht ik: leuk, geluk en verlangen, daar wil ik best wat over zeggen. Toen ik de mail verder las, dacht ik echter: wat een rare vraag. Wat heeft schrift en gezag nu te maken met 'geluk en verlangen'. Het is misschien ook wel een beetje een eenzijdig protestantse vraag, herinnerend aan het concept 'Schrift-gezag'. Natuurlijk speelt de vraag naar de plaats van de schrift ook wel een rol bij de katholieken, maar je kunt in die traditie eigenlijk niet over Schrift spreken zonder dat je het hebt over traditie.

Toch wil ik wel iets over de rol van de Bijbel zeggen bij het zoeken naar geluk, maar dan wil ik toch liever naar het algemene thema van deze bundel zeggen: geluk en verlangen. Ik wil me dan wenden naar de joodse visie op de rol van Bijbel in het jodendom. Het jodendom kent een speciaal feest om de rol van de schrift in hun tradities te vieren:

simchat torah. In het Nederlands heet dat feest ook 'Vreugde om de Wet'. Als voormalig justitiepastor merkte ik dat veel gedetineerden niet snel blij waren met de wet. Trouwens, er zijn in ons land sowieso weinig mensen die blij zijn met de wet. Theologisch zijn er ook heel wat tradities die negatief spreken over de wet. Vaak worden dan wet en evangelie tegenover elkaar gezet.

Het joodse feest spreekt echter over 'vreugde over de Tora'. Men is zo blij met de Tora, dat er dan ook echt met een Tora-rol gedanst wordt in de synagoge. Die blijdschap wordt begrijpelijker als we iets afstand nemen van de vertaling 'Wet' voor Tora. Tora betekent iets als wegwijzer, richting-aangever. Buber vertaalt met 'Weisung'. Zelfs in de tijd van tomtom kunnen we ons nog wel voorstellen dat het fijn is om een wegwijzer te hebben.

Zelf ben ik vaak ook nog heel blij met de wijsheid die ik dagelijks krijg dankzij mijn studie van de schrift. Laat ik een voorbeeld geven. Een paar jaar geleden ben ik geopereerd voor kanker. Na die operatie ben ik een jaar later ook nog bestraald. Tijdens de herstelperiode zie ik de dominee van ons dorp zijn hond uitlaten. Ik maak een praatje met hem. We hebben een goede relatie en wellicht daarom is het niet onverwacht dat de lieve man mij plotseling een persoonlijke vraag stelt: 'Wat doet die kanker nou met je geloof?' 'Niets,' zeg ik, 'mijn geloof, nou ja, dat is jouw woord, ik zou zeggen de wijs-

heid, die ik dankzij mijn studie en werk als pastor gekregen heb, doet iets met mij. Die wijsheid uit verschillende bronnen helpt mij op allerlei manieren om nu stand te houden.’

Ik zou nog een stapje verder willen gaan. Al die bijbelse verhalen hebben me niet alleen wijsheid gebracht, maar hebben me ook een vrolijker mens gemaakt. Samen schrift lezen met parochianen of met studenten geeft mij bijna altijd energie. Kerkdiensten houden in een gevangenis leerde me om onderwerpen te vinden die relevant waren voor die doelgroep. Toen de zusters van Lioba voor mij een gebedsmantel maakten voor de kerkdiensten in de bajes, ontwierp moeder-overste Karin Lelyveld een vrolijke gekleurde mantel. Er was immers al ge-

noeg somberheid in de gevangenis. Zij gaf me mee dat mijn kerkdiensten de jongens vrolijk moesten maken. Theologisch zou je kunnen zeggen dat het evangelisch moest worden: een vrolijke boodschap.

Ik denk dat vragen naar het Schriftgezag soms andere vragen hebben weggeduwd. Vragen als hoe worden we gelukkig mede dankzij de wijsheid die ons overgeleverd is in de Schriften en in de traditie die ons die Schriften geeft, zijn te vaak niet gesteld. Een boek dat ons vrolijk maakt en helpt gelukkiger te maken, dat is pas echt Schriftgezag.

Bart Koet

Nu volgt ze nog de lerarenopleiding basisonderwijs aan de Saxion Hogeschool in Deventer, maar over de toekomst maakt Jeanine Gerards (22) uit Apeldoorn zich geen zorgen: 'Ik werk in het onderwijs en met een beetje geluk kan ik na mijn eindstage blijven werken op de school waar ik stage loop. Later hoop ik gelukkig getrouwd te zijn en kinderen te hebben. Het liefst zou ik ook elk land in de wereld gezien willen hebben.'

En over geluk gesproken zegt Jeanine: 'Er zijn veel dingen die mij gelukkig maken. Het belangrijkste nu is mijn vriend. We zijn bijna vijf jaar samen en ik word elk jaar gelukkiger met hem. Daarbij komt, het maakt mij ook gelukkig als hij gelukkig is.'

Jeanine proeft haar geluk ook in het onderwijs: 'Juf zijn biedt mij veel geluk. Ik wilde dit al sinds ik zelf naar de kleuterschool

ging, dus het is voor mij een feest dat ik nu eindelijk juf kan zijn. De stage doe ik met veel plezier'. En Jeanine vertrouwt erop dat dat plezier blijft.

Dan is er het reizen waar Jeanine voldoening uit haalt. 'Er gebeuren zoveel nare dingen in de wereld dat we eigenlijk vergeten hoe mooi onze aarde is. Het is zonde dat we deze aarde niet kunnen delen met elkaar. Om al die mooie en bijzondere plekjes in de wereld te ontdekken, daar word ik gelukkig van.'

Tenslotte, Jeanine haar familie die wil ze genoemd hebben, familie maakt haar gelukkig. 'En het klinkt cliché, maar onze hond maakt mij ook dolgelukkig. Zij is altijd blij als ik thuis kom of als ik haar aandacht geef en ze troost mij altijd als ik verdriet heb.'

Als uitvloeisel van de openbaring op de berg Sinaï, waar de Tien Uitspraken werden gegeven (Exodus/Sjemot 20), staat een tekst in het boek Leviticus/Vajikra 19 die ons opdraagt: 'Wees heilig, want Ik, de Eeuwige jullie God, ben heilig.' Vervolgens komen er wetten en regels, waar je je aan zou moeten houden om heilig te zijn. Die lijken sterk op de Tien Uitspraken: heb ontzag voor je ouders, neem de sjabbat in acht, dien geen afgoden, steel niet, lieg niet, wees niet partijdig of haatdragend, heb geen wraakgevoelens jegens een ander.

Kun je inderdaad heilig zijn, net als de Eeuwige, zoals er staat, door deze regels op te volgen? De bedoeling van de uitspraak: 'wees heilig', is niet dat je het bent, zoals God zelf, maar wel dat je steeds naar heiligheid moet streven. Dat gebeurt als wij de regels waardoor we op een hoog ethisch en moreel niveau met elkaar omgaan, uitvoeren. Het is moeilijk zo niet onmogelijk om de staat van heiligheid van God zelf te evenaren, hoewel we geschapen zijn naar zijn evenbeeld, maar we mogen nooit stoppen om ernaar te streven.

De reeks van puur menselijke leefregels, die begint met 'streef naar heiligheid', eindigt met de zin: 'Heb je naaste lief als jezelf, Ik ben de Eeuwige' (Leviticus 19:18). Dit is de basis, wij zeggen ook wel de gouden regel, waarop het stelsel rust. Een niet-jood die joods wilde worden, vroeg eens aan Hillel (een van de grondleggers van het rabbijnse jodendom uit de eerste eeuw) of hij hem

het jodendom kon uitleggen, terwijl hij op één been stond. Daarop antwoordde Hillel: 'Wat jij niet wil dat jou geschiedt, doe dat ook aan een ander niet, de rest is commentaar, ga heen en leer.' Het is een andere manier om de zin te lezen: Heb je naaste lief als jezelf. Hillel gaf aan dat dit de kern is van het jodendom. Maar het vormt ook de basis voor een menswaardige samenleving, waar we de ander moeten proberen te begrijpen en te helpen, zoals we zelf zouden willen dat wij worden behandeld. Dan streven we naar heiligheid. Ga heen en leer verder!

Menno ten Brink

de weg van het jodendom

Rabbi Hillel zei:

Zonder je niet van de samenleving af.

En stel je vertrouwen niet op jezelf, tot de dag van je dood aan toe.

Oordeel je naaste niet, totdat je je op zijn plaats hebt gesteld.

Zeg niet van een woord dat men het onmogelijk kan horen,
want uiteindelijk zal het toch gehoord worden.

En zeg niet: als ik tijd heb, zal ik mij wel in de leer verdiepen,
want misschien zul je de tijd niet krijgen.

uit de Misjna

Rabbi Soesja leerde zijn leerlingen:

Bij het laatste oordeel zal mij niet

worden gevraagd: 'Waarom ben je

niet Mozes geweest?' Mij zal worden

gevraagd: 'Waarom ben je niet Soesja
geweest?'

chassidische vertelling

Als wij voor het oog van de HEER, onze God,
deze geboden altijd naleven,
zoals Hij ons heeft opgedragen,
zal het ons ten goede worden aangerekend.

Deuteronomium 6: 25

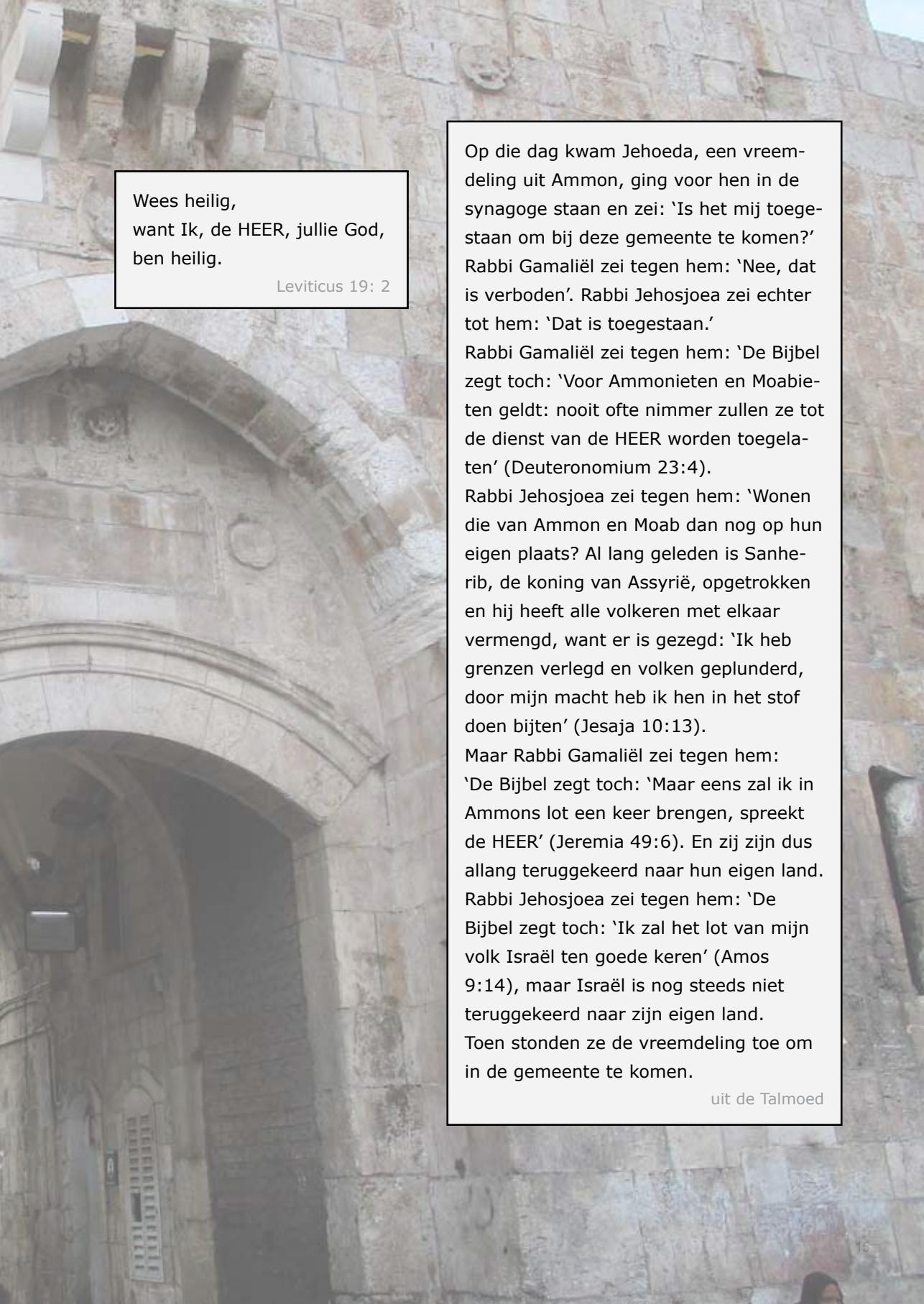
Gij begenadigt de mens met weten
en leert de sterveling inzicht.

Begenadig ons van Uwentwege
met weten, inzicht en verstand.

Gezegend Gij, Heer, die begenadigt met weten.

uit het Achttiengebed

Wees heilig,
want Ik, de HEER, jullie God,
ben heilig.

Leviticus 19: 2

Op die dag kwam Jehoeda, een vreemdeling uit Ammon, ging voor hen in de synagoge staan en zei: 'Is het mij toegestaan om bij deze gemeente te komen?' Rabbi Gamaliël zei tegen hem: 'Nee, dat is verboden'. Rabbi Jehosjoea zei echter tot hem: 'Dat is toegestaan.'

Rabbi Gamaliël zei tegen hem: 'De Bijbel zegt toch: 'Voor Ammonieten en Moabieten geldt: nooit ofte nimmer zullen ze tot de dienst van de HEER worden toegelaten' (Deuteronomium 23:4).

Rabbi Jehosjoea zei tegen hem: 'Wonen die van Ammon en Moab dan nog op hun eigen plaats? Al lang geleden is Sanherib, de koning van Assyrië, opgetrokken en hij heeft alle volkeren met elkaar vermengd, want er is gezegd: 'Ik heb grenzen verlegd en volken geplunderd, door mijn macht heb ik hen in het stof doen bijten' (Jesaja 10:13).

Maar Rabbi Gamaliël zei tegen hem: 'De Bijbel zegt toch: 'Maar eens zal ik in Ammons lot een keer brengen, spreekt de HEER' (Jeremia 49:6). En zij zijn dus allang teruggekeerd naar hun eigen land. Rabbi Jehosjoea zei tegen hem: 'De Bijbel zegt toch: 'Ik zal het lot van mijn volk Israël ten goede keren' (Amos 9:14), maar Israël is nog steeds niet teruggekeerd naar zijn eigen land. Toen stonden ze de vreemdeling toe om in de gemeente te komen.

uit de Talmoad

Door de eeuwen heen maken Korangeleerden onderscheid tussen verzen waarvan de uitleg helder is omdat ze overeenkomen met universele morele waarden, en daar- tegenover de verzen die onhelder zijn en discussies oproepen. De verzen over vrede en verzoening zijn helder. Maar hoe ga je dan om met verzen over oorlog, jihad en geweld?

De uitleg van dit soort lastige teksten gaat in drie stappen.

1. Wat is de historische context? Wanneer is dit vers geopenbaard aan de profeet Mohammed en op welke situatie was het een antwoord?
2. Wat staat er precies? Hierbij wordt de tekst en de context van de tekst in de Koran geanalyseerd.
3. Wat is de betekenis en de morele boodschap van het vers in de tijd dat het geopenbaard is? En daaraan gekoppeld de vraag: wat is de betekenis als dit overgezet wordt naar de tijd waarin we nu leven?

Als we deze drie stappen toepassen op hoofdstuk 22:39-40 van de Koran, hoe worden deze verzen dan uitgelegd? De tekst luidt als volgt:

Aan hen die bestreden worden is (de strijd) toegestaan,
omdat hun onrecht is aangedaan;
God heeft de macht hen te helpen
die zonder recht uit hun woningen verdreven zijn,
alleen maar omdat zij zeggen: 'Onze Heer is God' -
en als God de mensen elkaar niet had laten weerhouden
dan waren kluizenaarsverblijven, kerken, synagogen en moskeeën,
waarin Gods naam vaak genoemd wordt zeker verwoest.
Maar God zal hen die Hem helpen zeker helpen;
God is krachtig en machtig.

1. De historische context

De profeet Mohammed ontving zijn openbaringen van de Ene en Barmhartige God in Mekka, waar de polytheïsten het in die tijd voor het zeggen hadden. De Mekkanen accepteerden de boodschap van de profeet Mohammed niet en ze waren wreed en gewelddadig richting Mohammed en zijn

volgelingen. Mohammed en zijn volgelingen deden er alles aan om geweld te vermijden en waren steeds geduldig en vergevingsgezind. Pas toen alle mogelijkheden waren uitgeput, werden bovenstaande verzen geopenbaard aan Mohammed.

2. De analyse van de tekst.

In de zin 'aan hen die bestreden worden is (de strijd) toegestaan' betekent het Arabische woord voor 'toegestaan' dat het gebruik van geweld alleen is toegestaan als laatste middel. Dit wordt versterkt door het begin van die zin 'aan hen die bestreden worden' - dus er wordt oorlog tegen Mohammed en zijn volgelingen gevoerd - en het eind van de zin 'omdat hen onrecht is aangedaan' - zij worden dus onderdrukt. In het volgende gedeelte wordt de vorm van die onderdrukking uitgelegd: zij worden uit hun huizen gezet. En dat overkomt hen alleen maar omdat zij God aanbidden als Heer. Met andere woorden: de vrijheid van godsdienst is hier in het geding, en niet alleen van de moslims, maar ook van de joden en de christenen. Je kunt uit dit vers de conclusie trekken dat de profeet Mohammed zich alleen maar met geweld tegen de Mekkanen gekeerd heeft om te voorkomen dat synagogen, kerken en moskeeën werden verwoest.

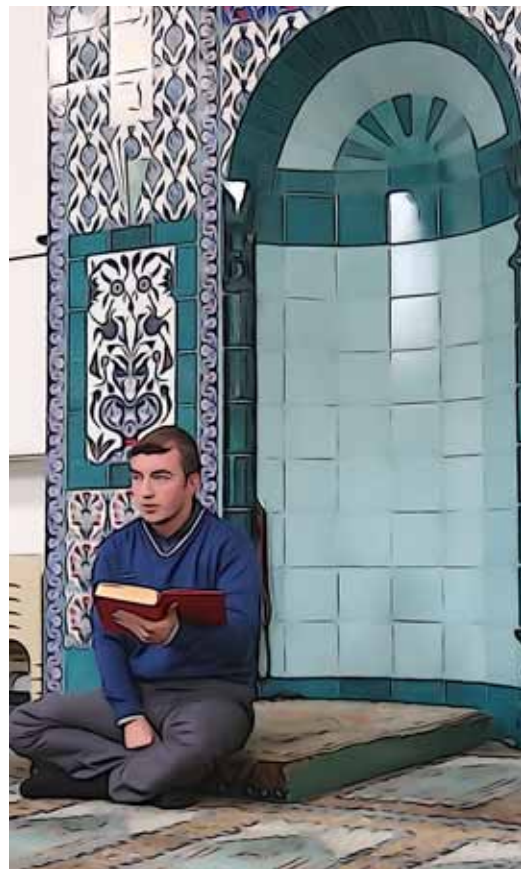
3. De boodschap

De boodschap van deze verzen is hiermee ook gegeven. De profeet mag alleen maar geweld gebruiken om de verdrukking tegen te gaan, ter wille van godsdienstvrijheid en met het oog op het herstellen van de vrede. Het gaat dus niet om oorlog als doel, maar oorlog is een middel om een moreel en ethisch doel te bereiken. Deze boodschap geldt niet alleen in die tijd, maar geldt overal en altijd.

Uit bovenstaande kan dus de conclusie getrokken worden dat IS en de terroristen de verzen over oorlog in de Koran onjuist uitleggen. Hierbij maken ze twee fouten. Ze

plaatsen de teksten over oorlog op hetzelfde niveau als de teksten over vrede, terwijl in de islamitische uitlegtraditie de teksten waarvan de betekenis onhelder is, ondergeschikt zijn aan de teksten die helder zijn. Het andere probleem is, dat ze deze verzen letterlijk nemen en niet uitleggen vanuit hun historische context. Dus niet de oorlogsteksten uit de Koran zijn normerend voor de omgang met niet-gelovigen, maar juist de teksten over vrede.

Jan Post Hospers

lezen in de koran

heilige boeken

hindoeïsme

Het hindoeïsme is een ander soort godsdienst dan bijvoorbeeld christendom of islam. Er staat geen heilig boek centraal, Bijbel of Koran, waar de gelovigen zich op beroepen. Eerder wordt de kennis van het goddelijke ontleend aan wat mensen ervaren, in meditatie of in bespiegeling.

Dat betekent echter niet dat er geen heilige boeken zijn. Al in oeroude tijden, meer dan drieduizend jaar geleden, werden de hymnen en spreken die bij de offers werden gebruikt, verzameld en uit het hoofd geleerd. Deze teksten van de Veda's werden als zo superheilig beschouwd, dat alleen de brahmanenstand, die de religieuze overleving beheerde, ze mocht kennen. Zorgvuldig werden alle andere mensen afgeschermd van die machtige woorden. Wel heel bijzonder is dat diezelfde teksten van de Veda's nog heden ten dage gebruikt worden in de rituelen van de hindoes. En nog steeds zijn het (vooral) de brahmanen die deze kennis beheren en voortdragen.

De offerspreken van de Veda's mogen dan de meest heilige boeken van de hindoes vormen, er zijn nog vele andere heilige boeken in de loop van de geschiedenis ontstaan. Diepzinnige filosofische beschouwingen in de Oepanisjaden, kleurrijke verhalen van goden en helden in de Poerana's en grote dichtwerken die op vele manieren worden voorgedragen en ten tonele gevoerd.

Al die boeken vormen bij elkaar de schat van heilige geschriften van het hindoeïsme.

Voor elk wat wils... Het ene boek kan niet tegen het andere uitgespeeld worden. Ze mogen er allemaal zijn: elkaar aanvullend en tegensprekend. Geen centrale instantie zal bepalen wat het belangrijkste is, maar in talloze verschillende teksten licht een glimp van de goddelijke waarheid op. En mensen worden erdoor uitgedaagd om hun eigen weg te zoeken, een weg van geluk.

Onder moderne hindoes is het vooral één klein geschrift dat in het bijzonder als richtinggevend wordt beschouwd. Dat is de Bhagavad-Gita, het Lied van de Heer. Die Heer is Krisjna en zijn lied bevat het onderrecht om het leven op hem te richten: 'Wat je ook doet, wat je eet, wat je offert, wat je wegschenkt, welke ascese je beoefent, doe dat als een offer aan Mij.'

Jan Peter Schouten

boeddhisme

Toen Boeddha gevraagd werd zijn leer samen te vatten was dit zijn antwoord: 'Geen kwaad doen, doen wat goed is, je eigen hart en geest transformeren, dat is de leer van de boeddha's.' Door de tijden heen is dit citaat in alle boeddhistische tradities in ere gehouden. Ook in onze tijd heeft de Dalai Lama deze woorden vaak aangehaald. Opmerkelijk bij dit citaat is dat Boeddha het niet over zichzelf heeft, maar over boeddha's in het meervoud. Het woord boeddha betekent letterlijk niet meer of minder dan 'ontwaakte', iemand die ontwaakt is. Dat is dus niet voorbehouden aan de boeddhistische traditie. In alle spirituele tradities, in alle tijden, overal ter wereld, zijn er mensen opgestaan die ontwaakt zijn, die tot inzicht gekomen zijn en dit zijn gaan verkondigen. Denk maar aan Mozes, Jezus, Mohammed, Boeddha, Laozi en Confucius.

Boeddhisme is geen leer van het boek. Boeddha's woorden werden niet opgeschreven, maar onthouden, uit het hoofd geleerd en van generatie op generatie doorgegeven. Toen ze uiteindelijk aan het papier werden toevertrouwd waren er al 400-500 jaar verstreken. Het boeddhisme is van oudsher een levende traditie. De leer wordt niet alleen doorgegeven, maar ook in praktijk gebracht. Iedere leerling gaat dezelfde weg naar ontwaken, moet dezelfde of andere moeilijkheden overwinnen, en zijn eigen hart en geest transformeren om te ontwaken uit onwetendheid. Pas dan kan een leerling zelf leraar en boeddha worden. Tot op de dag van vandaag bestaat naast de

schriftelijke traditie de mondelinge traditie, de overdrachtslijn.

Als een boeddhistische leraar lesgeeft haalt hij de woorden van Boeddha aan, en van de leraren uit de overdrachtslijn. Maar de leraar spreekt ook uit eigen ervaring en doet een beroep op de leerling om dezelfde weg te gaan, om zich de ervaring van ontwaken eigen te maken. Het boeddhisme kent geen centraal leergezag, geen overkoepelende hiërarchie, maar spreekt de leerling aan op zijn eigen verantwoordelijkheid. Om met een ander citaat van Boeddha af te sluiten: 'Net als een goudsmid zijn goud test, door middel van verhitten, kerven en wrijven, zo moet je mijn woorden onderzoeken en aanvaarden, niet slechts uit eerbied voor mij.'

Michael Ritman

Arne Wiggers is stellig. Gelukkig worden heeft niets met geloof te maken. Wel met vrienden, het gezin, thuis, de ouders die om je geven. Van huis uit ging de nu 20 jarige Arne met zijn ouders mee naar de kerk, ook tot zijn 12e naar catechisatie, maar hij vond het helemaal niks. 'Ik mocht van mijn ouders zelf kiezen, dus ik ben ermee gestopt.'

Wat verwacht Arne van de toekomst? Nu doet hij de lerarenopleiding basisonderwijs aan de Saxion Hogeschool in Deventer, maar als hij zijn studie heeft afgerond, neemt hij eerst een tussenjaar om te reizen en daarna aan het werk. Ja, gewoon in Winterswijk hoopt hij aan de slag te gaan, de stad in de Achterhoek waar hij geboren en getogen is. En het leven, ach net als iedereen verwacht Arne dat ook tegenslag zijn pad zal kruisen, maar verder zal het wel

goed gaan. Met hart en ziel heeft Arne gekozen voor een plek in het onderwijs: 'Dat is zo mooi, het omgaan met de kinderen, per jaar zie je ze heel veel veranderen in de klas. Dat is mooi als je daar dan bij helpt.'

Ja, zegt Arne, zoals hij er nu tegenaan kijkt ligt zijn toekomst gewoon in Winterswijk, een plaats waar veel gebeurt. 'Je hebt daar alles, alleen geen verkeerslichten.' Arne heeft niets tegen al die mensen in het westen, maar constateert wel dat ze daar vrijer zijn, gebekter ook.

christendom

Christenen kunnen zich nogal eens geblokkeerd voelen door formuleringen uit hun eigen traditie. Die lijken de dialoog met andersgelovigen nauwelijks te ondersteunen. Toch is dat bij nader toezien niet het geval. Sterker nog: het bestaan van andersgelovigen behoedt de religie, - ik spreek nu verder over het christendom, maar het geldt voor alle religies - voor arrogantie en zelfs voor fundamentalisme.

Laten we eens kijken naar zo'n zin die alle dialoog lijkt te blokkeren: 'Buiten de kerk geen heil!'

Mensen denken nogal eens: je kunt hoog of laag springen, maar het laat aan duidelijkheid niets te wensen over! Het is echter van belang om de oorspronkelijke intentie van deze uitspraak op te sporen. De kerkvader Cyprianus (derde eeuw) kreeg te maken met christenen die tijdens de vervolgingen door de Romeinen eer aan de keizer hadden gebracht en zo vervolging of zelfs de marteldood hadden ontlopen. Andere christenen hadden echter standgehouden, soms familieleden verloren of waren zelf gehavend uit de strijd gekomen. Moeten deze groepen nu weer één kerkgemeenschap vormen?

Begrijpelijk dat de principiële christenen niet zomaar samen wilden met die verraders! Ze verkozen een kerkgemeenschap van ware christenen. En hier komt Cyprianus als bisschop in het geweer. 'Buiten de kerk is geen heil!' Buiten die gemeenschap waarin

onkruid en graan tezamen groeien is geen heil. Het oordeel komt niet aan de mens toe. De tekst is dus gericht tot medechristenen en heeft bepaald niet de intentie niet-christenen categorisch te veroordelen.

Vandaar ook dat het Tweede Vaticaans Concilie kan spreken over 'sporen van goddelijke waarheid' in allerlei religies en culturen. Geen nieuwlichterij, maar herneming van wat al in de eerste eeuwen werd geleerd. Zelfs Socrates moest wel in aanraking zijn geweest met de goddelijke Logos die de schepping bezielt en in heel de kosmos is uitgezaaid: diens nobele leer en moedige bereidheid het leven daarvoor te geven maakten op de eerste christenen diepe indruk. Het besef dat God bemoeienis heeft met ieder schepsel behoedt de christen voor een onbijbelse scheiding tussen de heilige rest en de wereld die verdoemd zou zijn. De andersgelovige moet er zijn voor de religies. De christen wordt zo aan zijn ware christen-zijn herinnerd.

Marcel Poorthuis

de weg van het christendom

Jezus zegt: 'Wie alles kent, behalve zichzelf, weet niets.

uit het evangelie naar Thomas, 67

Afscheid van de vogels

Wie werkelijk gelooft is als een vogel.
De grote boom Gods die de wereld is
staat voor de naderende duisternis,
de vogels zingen Godlof in den hoge.

Ze zijn er zeker van dat morgenvroeg
de zon weer schijnen zal, de zon weer schijnen,
alles weer met de wereld in het reine,
een dag, een handvol leven is genoeg.

De vogels leven zonder aarzeling.
Kon ik mij zo volkomen overgeven
aan wat mijn roeping is, toekomst of niet!

Want ik geloof toch in de God van 't leven
die sterfelijk over de aarde ging?
Maar ik ben altijd kleiner dan mijn lied

Guillaume van der Graft

Laat de Heer uw vreugde blijven;
ik zeg u nogmaals:
wees altijd verheugd.
Laat iedereen u kennen
als vriendelijke mensen.
De Heer is nabij.

Filippenzen 4:4-5

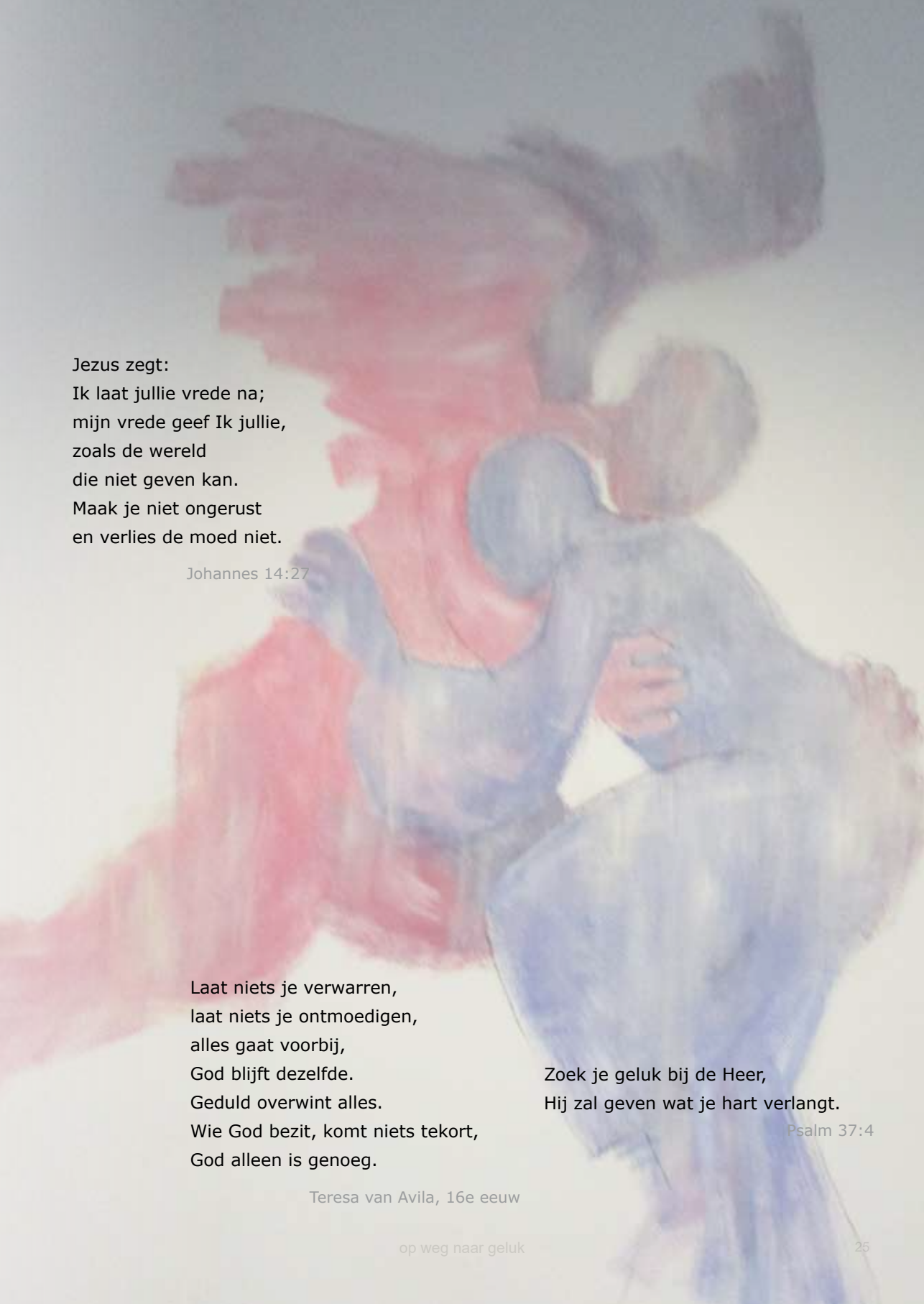
Mijn plan met jullie staat vast, spreekt de HEER,
Ik heb jullie geluk voor ogen, niet jullie ongeluk:
Ik zal je een hoopvolle toekomst geven.

Jeremia 29:11

Er is jou, mens, gezegd wat goed is,
je weet wat de HEER van je wil:
niets anders dan recht te doen,
trouw te betrachten
en nederig de weg te gaan van je God.

Micha 6:8

Jezus zegt:
Ik laat jullie vrede na;
mijn vrede geef Ik jullie,
zoals de wereld
die niet geven kan.
Maak je niet ongerust
en verlies de moed niet.

Johannes 14:27

Laat niets je verwarren,
laat niets je ontmoedigen,
alles gaat voorbij,
God blijft dezelfde.
Geduld overwint alles.
Wie God bezit, komt niets tekort,
God alleen is genoeg.

Teresa van Avila, 16e eeuw

Zoek je geluk bij de Heer,
Hij zal geven wat je hart verlangt.

Psalm 37:4

letterboom (Israël)

jodendom

'Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.' Dit is artikel 1 van onze grondwet, de basis van alle andere wetten.

Vrijheid van meningsuiting is een groot goed. Een recht dat iedereen in Nederland heeft. Over plichten hoor je zelden iets, zoals de plicht om te luisteren naar de mening van een ander. Democratie betekent onder meer dat diverse meningen naast elkaar kunnen bestaan. Alle landen hebben wel iets dat grondwet heet, maar of je ook werkelijk rechten hebt, is afhankelijk van het politieke systeem. Woon je in een land waar de president of de religieuze leider alle macht aan zich getrokken heeft, dan ontstaat er een samenleving waar deze personen dit recht gebruiken om zich te beschermen tegen mensen die het niet met hen eens zijn. Daar bestaat geen onafhankelijke rechtspraak, worden journalisten in de gevangenis gegooid en politieke tegenstanders ongestraft vermoord.

Wie op facebook meent van alles te kunnen beweren, zonder aan te hoeven tonen of het waar is, brengt het recht op vrijheid van meningsuiting in gevaar. Populisten claimen voor de tv-camera, in de Tweede Kamer, op facebook of wereldwijd, waar dan ook, dat zij de enigen zijn die gelijk hebben.

Als enige de waarheid bezitten berust op een griezelig eenzijdige uitleg. Vaak is het misinformatie en de eerste stap naar een greep op de macht, uiteindelijk leidend tot geweld. En dat geldt zowel voor politici als voor religieuze leiders. Wie beweert dat een tegenstander ziek, of een crimineel is, schendt fundamenteel het recht van die ander. Het begint altijd met het inspelen op onlustgevoelens en het naar de mond praten van boze mensen en eindigt in de teloorgang van het recht op vrijheid van meningsuiting van een tegenstander.

Joodse kinderen leren van jongs af aan dat een verhaal uit de bijbel bijna altijd meerdere betekenissen kan hebben. Het is een plicht te leren omgaan met diverse meningen, je hoeft het er niet altijd mee eens te zijn. Maar laat de ander in zijn waarde!

Hanneke Gelderblom-Lankhout

hindoeïsme

We leven in een tijd waarin iedereen met iedereen is verbonden. In religieus opzicht is het landschap de afgelopen veertig jaar ingrijpend veranderd. Kenden men vroeger alleen christenen met diverse achtergronden, nu leeft men samen met moslims, hindoes, boeddhisten en, niet te vergeten, joden. Aangezien iedereen moeten blijven wennen aan die veelkleurigheid, kunnen we ons afvragen of die andere groepen ook niet evenzeer moeten wennen aan de christenen en de seculieren en aan elkaar.

Vanuit het hindoeïsme lijkt het geen moeilijke vraag: bestaan er andere 'gelovigen' dan de eigen groep hindoes, en hoe gaan we daarmee om? Voor hindoes is het niet

problematisch om te erkennen dat de samenleving veelkleurig en chaotisch is. Voor hindoes bestaan talloze onderscheidingen: kaste, familie, taalgebied, district, dorp, stand, enzovoorts. De hindoe-identiteit is altijd brokkelig, composiet, een samenvoeging van vaak heel heterogene elementen, van zeer lokaal tot zeer universeel. Wie wel of geen hindoe is, speelt voor het dagelijks verkeer geen grote rol. Iedereen is een beetje anders en hoort er deels wel en deels niet bij.

Wellicht dat dit komt omdat het hindoeïsme vaak een 'leefwijze' genoemd wordt, een set religieuze tradities zonder centrale belijdenis of één enkel heilig boek. Sommige hindoe-teksten spreken over buitenstaanders, de mleccha's; die horen niet tot de eigen groep. Maar er zijn andere teksten die een heilsboodschap hebben voor alle levende wezens. Men kan dus kiezen.

Deze ogenschijnlijke tolerantie van het hindoeïsme is niet altijd en overal aan te treffen. Met name het politieke hindoeïsme in India heeft soms op zeer gewelddadige manier laten zien dat niet-hindoes niet in India thuishoren. Je kunt je de vraag stellen of dit iets met de religie te maken heeft, of een vorm van rabiaat nationalisme is. De meeste Nederlandse hindoes praktiseren in elk geval dit soort exclusivisme niet. Ze zijn goed geïntegreerd, bijna een beetje te goed.

Victor van Bijlert

religieus aanbod

de weg van het hindoeïsme

Leid mij van het onwezenlijke naar het echte,
leid mij van de duisternis naar het licht,
leid mij van de dood naar de onsterfelijkheid.

uit de Oepanishaden (Brihad-Aranyaka Oepanisjad 1, 3, 28)

Krisjna sprak:

Zelfs degenen die andere goden vereren en aan hen offeren vol vertrouwen,
zelfs die offeren aan Mij, ook al is het niet volgens de traditionele regels.

Bhagavad-Gita 9: 23

Gij zijt mijn moeder,
en ook mijn vader,
Gij zijt mijn vriend,
en ook mijn leermeester,
Gij zijt mijn wijsheid,
en ook mijn rijkdom,
Gij zijt alles voor mij,
o God der goden.

Ramanoedzja, 12e eeuw

De rijken bouwen tempels voor God,
maar ik, een arme, wat kan ik bouwen?
Mijn benen zijn de zuilen,
mijn lichaam is het heiligdom,
mijn hoofd de koepel van goud.
O Heer van de Samenvloeiende Rivieren, hoor:
wat statisch is, gaat ten onder,
maar wat dynamisch is, dat zal blijven.

een gedicht van Basava, 12e eeuw

Heer, Gij zijt zelf de hemel en de aarde,
lucht, water, bloesem, sandelhout, dag en nacht.
gij zijt de offergave in het vuur.
Alles zijt Gij, Heer: wat kan ik u dan offeren?

Lal-ded, 14e eeuw

De kwaliteit van een samenleving kan beoordeeld worden door
de manier waarop de minderheden er behandeld worden.

Mahatma Gandhi

overheid en godsdienst

Godsdienst doet ertoe in onze samenleving. Het is geen verdwijnend fenomeen, zoals men eerder wel dacht (en misschien hoopte). Vooral de opkomst van de islam door een toestroom van nieuwe Nederlanders staat in de belangstelling.

Sommigen zien religie als een gevaarlijk verschijnsel: dat je in toom moet houden. Vooral de staat (politiek) zou daarvoor moeten zorgen. Het begrip 'scheiding van kerk en staat' wordt zo een ideaal van strikte neutraliteit in het publieke domein. Hiertegenover staat de opvatting dat je van mensen niet kunt vragen hun religieuze overtuiging thuis te laten als ze zich begeven in het publieke domein. Daarmee doe je niet alleen mensen maar ook de samenleving tekort.

In de Nederlanden is nooit sprake geweest van een sterk centraal gezag (geen absolute monarchie), en al evenmin van een echte staatsgodsdienst (al waren de gereformeerden wel bevoorrecht). Dat heeft de relatie tussen godsdienst en overheid in ons land gekleurd: een klimaat ontstond van tolerantie en - na de emancipatie van diverse kerkelijke groeperingen vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw - verzuiling. Die collectieve identiteit (je leefde binnen de eigen groep, met gemeenschappelijke opvattingen) maakte na de Tweede Wereldoorlog plaats voor een veel meer individueel beleefde identiteit. Dat is in onze grondwet zo tot uitdrukking gebracht:

'Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet

toegestaan.' (Artikel 1,1), en 'Ieder heeft het recht zijn godsdienst of levensovertuiging, individueel of in gemeenschap met anderen, vrij te belijden, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet.' (Artikel 6,1).

Terecht verlangen we van de overheid neutraliteit: gelijke behandeling van alle burgers en hun (religieuze) instellingen. Ze nemen ook allemaal deel aan het maatschappelijk debat. Het zal ons niet altijd bevallen wat anderen doen of zeggen. Maar de vrijheid daartoe is essentieel. En wat religie betreft: haar verbindende rol moet ze voluit kunnen en willen vervullen, met het oog op de kwaliteit van de samenleving. Daar ontmoeten religie en overheid elkaar. In eenzelfde belang, maar vanuit verschillende verantwoordelijkheid.

Arie-Nico Verheul

geweld in heilige boeken

U kent ze vast wel: van die teksten waar je als lezer van religieuze geschriften toch even bij moet slikken. Teksten waarin gruwelijke gewelddaden zonder enig kritisch weerwoord worden beschreven, of nog erger: teksten waarin zelfs tot geweld wordt opgeroepen. 'Struikelteksten' worden ze wel genoemd: je kunt er als welwillende lezer lelijk over vallen.

Populistische politici wijzen er graag op dat de Koran nogal wat van die teksten kent. 'De islam is een gewelddadige ideologie', roepen ze dan. Maar de Tenach en de Bijbel, de heilige boeken dus van joden en christenen, zijn eveneens niet vrij van gruwelijke oproepen tot geweld in de naam van de Eeuwige. De schrijver Dimitri Verhulst noemt daarom zijn navertelling van de eerste vijf boeken van het Oude Testament een Bloedboek. 'Een handleiding genocide', zo betitelde hij het in een interview. Ook in de heilige boeken van hindoes en boeddhisten, religieuze tradities die in de westerse wereld graag als vreedzaam en gewelddoos worden gezien, komt veel geweld voor.

Het zijn geen prettige teksten. Moeten we ze daarom maar overslaan? Dat heeft weinig zin; ze horen er nu eenmaal bij. Maar waar horen ze bij? Bij boeken die in een bepaalde historische context zijn ontstaan en die door die context zijn getekend. Dat uitgangspunt lijkt me essentieel voor het op waarde schatten van geweldsteksten in heilige boeken. Wie die boeken niet als mensenboeken wil lezen, maar als letterlijk door de Eeuwige gedicteerd, zal een onoverkomelijk probleem hebben. Maar wie wil inzien dat die boeken begrepen moeten worden vanuit de culturele en sociale context waarin

zij zijn ontstaan, zal de geweldsteksten beter weten te plaatsen.

Die context is er bij de Bijbel, maar ook bij de Koran en de heilige boeken van de oosterse religies, een van identiteitsvorming. De heilige boeken spelen een belangrijke rol in de opbouw van de religieuze identiteit van een cultuurgemeenschap. En in die opbouw speelde het onderscheid met de omringende volken en culturen een grote rol: de andersheid van de ander maakte die ander tot een bedreiging, ja tot vijand. Het besef van eigenwaarde werd uitgedrukt en versterkt in teksten die de superioriteit van de eigen religie en de eigen cultuur boven die van de buurvölkeren verwoordden, en dat gebeurde in termen van bruto geweld. Het gewelddadig verdrijven van buurvölkeren werd gelegitimeerd met de gedachte dat God (of de goden) nu eenmaal een bepaald land bestemd heeft voor 'zijn' volk. En het volk sprak zichzelf moed in door te voorspellen dat God het sterk zou maken en dat Hij zich zou wreken op allen die het wilden onderdrukken of vernederen. De geweldsoproepen zijn uitdrukking van de worsteling van religieuze gemeenschappen om een eigen identiteit en een eigen plek in de wereld. Tegen die achtergrond moeten ze gelezen worden. En dat lezen hoeft niet met instemming te gebeuren; we mogen er gerust van gruwelen.

Tegelijk moeten we ze ook lezen in samenhang met andere teksten uit dezelfde heilige boeken. Want de Bijbel is, net als andere heilige geschriften, een veelstemmig boek. Ook dat heeft met de ontstaansgeschiedenis van religieuze geschriften te maken. Niet wij beginnen pas een discussie over bepaalde

Metaphoric Indigo (Claudy Jongstra)

teksten en opvattingen in die boeken, nee, die discussie vindt in de heilige boeken zelf al plaats. Er klinkt niet slechts één geluid, er is in de heilige boeken zelf al een diversiteit aan geluiden te vinden. De profeten van het Oude Testament vormen daar een mooi voorbeeld van. Naast teksten van bijvoorbeeld Jesaja en Jeremia waarin een geweldadige afrekening met de goddelozen wordt voorspeld, staan er teksten, zelfs in dezelfde profetenboeken, die een visioen van vrede voor alle mensen onder woorden brengen. Wij weten inmiddels dat de boeken van de profeten niet het werk van één auteur zijn, maar de neerslag vormen van discussies die in het volk Israël en meer specifiek in profetenscholen werden gevoerd. Een aandachtige bijbellezer heeft oog voor die discussies binnen de tekst zelf. En dan blijkt dat tegenover de nadruk op de belangen

van de eigen groep ook een pleidooi klinkt om het groepsbelang te overstijgen: een visioen van vrede en gerechtigheid voor alle mensen.

Het gaat in religies om wat mensen heilig is. Dat heilige is voor mensen iets onaan-tastbaars, iets wat niet onderhandelbaar is. Precies daarom heeft het ook iets dubbelzinnigs. Het kan mensen aanzetten tot geweld en het kan mensen inspireren tot vrede. Dat is, zoals de godsdienstwetenschapper R. Scott Appleby zei, de 'ambivalentie van het heilige'. Het is aan mensen om te beslissen welke kant het op zal gaan. De heilige boeken laten ons de keuze.

Peter Nissen

De wereldpolitiek die maakt Jur Wiggers uit Winterswijk somber. 'Religie mag dan staan voor rust en vrede, wat we zien zijn veel oorlogen. De verschillen in de religie worden daarbij steeds uitgelicht,' zegt Jur. De aankomende onderwijzer op de HBO-opleiding voor onderwijzer aan het Saxion in Deventer heeft veel met geschiedenis en komt direct met een vergelijking. Het somberen over de wereldgeschiedenis is van alle tijden en herhaalt zich. Vroeger waren het Hitler en Stalin, nu spreken we over Poetin en Erdogan. En dan concludeert Jur: 'Door de geschiedenis te kennen, snap je het heden beter.'

Persoonlijk ziet hij zijn toekomst een stuk rooskleuriger in. Misschien wordt hij ooit geschiedenisleraar op zijn oude middelbare school. Dus gewoon in Winterswijk, want Winterswijk is thuisgekomen, is familie en vrienden. Daar kan je gewoon gek doen en je rust pakken. Want Winterswijk, vertelt

Jur telt hooguit één rotonde en geen verkeerslichten.

Geluk zit voor Jur Wiggers in de kleine dingen. In de leerlingen die hij onderwijst, in met familie op vakantie. Maar het mooiste van het leven vindt hij momenteel de leerlingen in het speciaal onderwijs die zo enthousiast zijn. Als hij de ene dag over geschiedenis vertelt, vragen ze de volgende dag bij de gymles of hij weer geschiedenisles wil geven. 'Als je het kleine maar waardeert, het gaat niet om het eindpunt, het gaat om de reis daar moet het geluk in zitten. Ik kan genieten van een leuke avond waar de vriendschap bekrachtigd wordt.'

Nee, de kerk speelt in zijn leven geen rol meer. Religie, geloofsovertuiging ervaart hij als niet ruimdenkend waarbij de verbale bijdrage vaak niet klopt met de werkelijkheid. Maar ja, op vakantie, zal hij altijd even een kerk binnenlopen en een kijkje nemen.

de weg van het boeddhisme

En dit, monniken, is de edele waarheid van de weg
die leidt tot beëindiging van het leed,
deze edele achtledige weg, welke is:
de juiste zienswijze, het juiste voornemen,
het juiste spreken, het juiste handelen,
de juiste wijze van levensonderhoud, het juiste streven,
de juiste waakzaamheid en de juiste geestesconcentratie.

woorden van de Boeddha, Vinaya-pitaka 1,10

In het geheel geen kwaad te doen,
het heilzame op zich te nemen,
het reinigen van de eigen geest:
dat is de leer van de boeddha's.

uit het Dhammapada, 183

Wie levende wezens ombrengt,
leugentaal spreekt, in deze wereld
neemt wat niet gegeven is en
naar andermans vrouw gaat,

de man die zich overgeeft aan
allerlei soorten sterke drank,
hij graaft al in deze wereld
zijn eigen levenswortels uit.

uit het Dhammapada, 246-247

Dank, Amida Boeddha, voor uw onvoorwaardelijke zorg,
dat u naar mij omziet als uw eigen zoon,
dat u mij de uitweg toont uit berekening en zelfoordeel,
naar het licht van het diamanten geloof en de verzekering van boedddhaschap.
U houdt niets van mij weg dat ik nodig heb:
zelfs in de diepste duisternis van mijn blinde passies
bent u er, mij verder en vooruit leidend,
uit de woestenij van misleiding en onwetendheid
naar de eeuwige zaligheid van het nirwana
aan het einde van dit leven.

gebedstekst uit het Zuivere-Land-boeddhisme

Als er geen besef van universele verantwoordelijkheid is, wordt ons bestaan zelf, en ons voortbestaan, bedreigd. Essentieel voor dit besef van universele verantwoordelijkheid is, dat wij het lijden van de ander even sterk voelen als ons eigen leed. Wij moeten ons realiseren dat ook onze vijand alleen gedreven wordt door het zoeken naar geluk. Wij moeten inzien dat alle schepselen hetzelfde willen als wij. Dit is de weg om te komen tot een echt verstaan van elkaar.

Dalai Lama

geweld in het Nieuwe Testament

In een boek dat een menselijke geschiedenis beschrijft, zal geweld niet gauw ontbreken. Geweld maakt deel uit van de samenleving zoals deze is en was. De Bijbel beschrijft geen ideale wereld. Ook in het Nieuwe Testament, dat het leven van Jezus en de geschiedenis van de vroege Kerk beschrijft, heeft geweld een plaats.

Het meeste geweld dat wordt beschreven is gericht tégen Jezus Christus en tégen de eerste christenen. Een voorbeeld: 'Omstreeks die tijd legde koning Herodes de hand op enkele leden van de Kerk om hen te mishandelen. Jakobus, de broer van

Johannes, liet hij met het zwaard ter dood brengen' (Handelingen 12:1-2). In de gelijkenis van de misdadige wijnbouwers zinspeelt Jezus op het geweld dat Hem zal worden aangedaan: 'Maar toen de wijnbouwers de zoon zagen, zeiden ze onder elkaar: dat is de erfgenaam; vooruit, laten we hem vermoorden en ons zijn erfenis toe-eigenen. Ze grepen hem vast, wierpen hem de wijngaard uit en doodden hem' (Evangelie volgens Matteüs 21:38-39). Het lijden en de moord op de onschuldige Jezus zijn het tragische dieptepunt. Het lijden van Jezus wordt echter niet geëtaled. De heftigheid van het geweld behoort niet tot de essentie

vredesgeluk

van de nieuwtestamentische boodschap die erop gericht is de lezer tot geloof te brengen. Het geweld dat leidt tot de dood van Jezus op het kruis wordt door Hem bovendien beantwoord met geweldloosheid, totale zwakte en volledige overgave.

De moeilijke teksten zijn natuurlijk die waarin Jezus lijkt op te roepen tot geweld. 'Denkt niet, dat Ik vrede ben komen brengen op aarde; Ik ben geen vrede komen brengen, maar het zwaard' (Evangelie volgens Matteüs 10:34). Het gaat hier om een 'Ik ben gekomen'-uitspraak. Hij spreekt over zijn zending die scheiding teweeg kan brengen tussen degenen die voor Hem en die tegen Hem zullen kiezen. Een keuze vóór Hem, kan een verwijdering betekenen van familie en vrienden. Het eerste gedeelte van het tiende hoofdstuk van het Matteüs-evangelie staat in het kader van de zending van de apostelen. Jezus voorziet dat zij niet overal welkom zullen worden ontvangen. Gezonden worden kan betekenen dat je niet ontvangen wordt en dat er dus scheiding ontstaat en verwijdering. Lijden in de zin van verwijdering hoort bij de zending van de leerling van Christus.

Voor de interpretatie van moeilijke geweldsteksten kan een geestelijke lezing van het Nieuwe Testament zoals de kerkvaders die kenden, ons helpen. Een eerste voorbeeld van een geestelijke lezing vinden we al vinden in het Nieuwe Testament zelf: 'Legt de wapenrusting Gods aan om te kunnen standhouden tegen de list van de duivel. [...] Staat dan, uw lendenen omgord met de waarheid, bekleed met het harnas der gerechtigheid, de voeten geschoeid met ijver voor het evangelie van de vrede. Hanteert daarbij het grote schild van het geloof,

waarmee gij alle brandende pijlen van de boze kunt doven. Neemt ook de helm van het heil en het zwaard van de Geest, dat is, het woord Gods' (Efeziërs 6,11-17).

Het Nieuwe Testament is óók een goddelijk boek. Op een of andere wijze heeft alles met God te maken. Het is geïnspireerd door de Geest. Daarom mogen we afzonderlijke teksten niet isoleren uit het geheel van de Bijbel, maar 'we moeten letten op de inhoud en de eenheid van de gehele Schrift'. Vervolgens houden we rekening met 'de levende overlevering van heel de Kerk en met de analogie van het geloof'. Met deze drie principes probeert Dei Verbum, het document over de Goddelijke Openbaring van het Tweede Vaticaans Concilie, de exegeet een handvat te bieden voor de uitleg en de interpretatie van de heilige Schrift. Deze werkwijze is nog onontgonnen terrein, en zou met betrekking tot de geweldsteksten misschien wel eens heel nuttig kunnen zijn. Hoe leggen we de teksten uit in het kader van het geloof (waarvoor de Bijbel de bron is)? Hoe leggen we de teksten uit ten opzichte van andere Bijbelteksten? Hoe hebben we in de traditie van de exegese de teksten uitgelegd? Het gaat om de bereidheid om de Bijbel - goddelijk geïnspireerd - óók als een boek van mensen te accepteren. Misschien koesteren we in ons achterhoofd onbewust het verlangen dat de Bijbel alleen een goddelijk boek zou zijn. De verhouding tussen de Bijbel als boek dat goddelijk geïnspireerd is en de Bijbel als boek met een historische ontstaansgeschiedenis blijft spannend en uitdagend.

Ron van den Hout

geweld in de koran

In februari 2015 werden 21 christelijke Egyptenaren (kopten) aan de kust van Tripoli (Libië) door IS op afschuwelijke wijze ter dood gebracht. Op een video was te zien hoe een lid van de terreurgroep zijn commentaar begon met de volgende woorden: 'Gods zegen en vrede zij met hem [de profeet Mohammed] die met het zwaard werd gezonden als genade voor de wereld.' Hoe kan het zwaard met de genade gekoppeld worden in de persoon van de profeet over wie de Koran zegt: 'En Wij hebben jou slechts als barmhartigheid voor alle schepselen gezonden' (21:107)? Wat is de theologische achtergrond van zo'n bewering?

In de klassieke islamitische literatuur is er sprake van een naskh-theorie. Dat is de opheffing (abrogatie) van vroegere voorschriften door latere openbaringen. Op basis van deze naskh-theorie hebben enkele klassieke exegeten wel beweerd dat tientallen tolerante verzen in de Koran, die vergeving, amnestie, geduld en weldadigheid tegenover andersgelovigen bevorderen, opgeheven zijn door vers 5 van soera 9, het zogenaamde 'zwaardvers'. Dit vers luidt: 'Als de heilige maanden zijn verstreken, doodt dan de veelgodendienaars waar jullie hen vinden, grijpt hen, belegert hen en wacht hen op in elke mogelijke hinderlaag. Maar als zij berouw tonen, de gebeden verrichten en aalmoezen geven, legt hun dan niets in de weg. God is vergevend en barmhartig.'

De lijst van klassieke naskh-geleerden omvat Muqatil Al-Balkhi († 767), Ibn Salama († 1020), Ibn Khuzayma († na 1097) en Ibn Al-Arabi († 1148). Ibn Al-Arabi zegt bijvoorbeeld: 'Alle verzen in de Koran die verwijzen naar vergeving van de ongelovigen, hen

verdragen, van hen afstand nemen en hen in hun waarde laten worden allemaal opgeheven door het zwaardvers [...], dit vers abrogeert 124 verzen.'

Deze claims van abrogatie zijn onredelijk, ongerechtvaardigd en een verkeerde generalisatie. Dergelijke claims doen geen recht aan de tekst. Zij gaan voorbij aan de contextuele interpretatie van het betreffende vers, maar ook aan het grote aantal expliciete verzen in de Koran die vreedzame en tolerante omgangsregels met niet-moslims bevestigen.

Exemplarisch is 60:8, dat vaak geciteerd wordt door moslims als relaties met andersgelovigen worden besproken. In dit vers worden moslims aangespoord om anderen vriendschappelijk en rechtvaardig te behandelen zolang ze moslims niet bestrijden vanwege hun geloof of hen uit hun woningen/landen verdrijven. In zijn commentaar op dit vers bespreekt Al-Tabari († 923), de vader van de exegeten, de verschillende meningen over de abrogatie hiervan door het 'zwaardvers'. Hij concludeert dat de claim van abrogatie nergens op slaat: 'En de meest correcte mening is diegene die zegt: er wordt hiermee bedoeld dat Allah jullie niet verbiedt om met hen vriendelijk om te gaan, contact te houden en rechtvaardig te behandelen. Hij heeft hen noch gespecificeerd, noch beperkt tot bepaalde mensen ten koste van anderen. Er is geen zin in de mening van degenen die beweren dat dit vers is opgeheven.'

Al-Tabari weigert ook de abrogatie van 5:13 waarin er bij de profeet op wordt aangedrongen om de plegers van een moordaan-

slag tegen hem te vergeven. Ook de andere voornaamste klassieke exegeet, Ibn Kathir († 1373), weerlegt de abrogatie-claim van vergeving en becommentarieert de verzen met de woorden: 'Schenk hun amnestie en vergeef hen'; dit is de echte overwinning en triomf, zoals sommige voorgangers zeiden: 'Wie God niet gehoorzaamt [in het omgaan] met jou, behandel je nooit op een betere manier dan door God te gehoorzamen ten aanzien van hem.'

In de moderne islamitische wetenschap heeft de Egyptenaar Mustapha Zayd (gest. 1977) een dissertatie geschreven aan de beroemde universiteit Al-Azhar over 'naskh in de Koran'. Hij laat zien hoe vers 9:5 geïnterpreteerd moet worden in de con-

text van het voorafgaande en het volgende vers (9:4, 6), met name vers 6 dat op bescherming van godsdienstvrijheid ingaat. Dat vers 9:5 alle pro-tolerante verzen in de Koran abrogeert is dus een grote misinterpretatie. Vers 60:8 is ondubbelzinnig (muhkam) en biedt een vaste regel omtrent vreedzame relaties met niet-moslims. Een islamitische 'gouden regel' is te vinden in vers 23:96, met een bevel aan de profeet omtrent het omgaan met de heidenen: 'Weer het kwade af met het beste.' Met dit bevel, aldus Ibn Kathir, leidt God ons naar het bruikbare tegengif [tiryāq] in de behandelings van mensen: weldadigheid [ihsān] aan wie ons slecht doet.

Yaser Ellethy

de dialoog (ontmoeting 'in vrijheid verbonden')

de weg van de islam

Wie iemand doodt,
is alsof hij de hele mensheid
heeft gedood,
en wie iemand laat leven
is alsof hij de mensheid heeft laten leven.

Koran 5:32

'O God', riep iemand
vele nachten lang.
Maar nooit kwam een antwoord
uit de hoogte
en hij zweeg bedroefd
en boog zijn hoofd.

Toen klonk in zijn droom
een stem van boven:
'Waarom roep jij
Hem nooit meer aan?'

Hij sprak: 'Nooit komt er
antwoord 'Hier ben Ik.'
Dus ben ik bang, dat Hij
mij de deur wijst.'

'Maar jouw roep 'O God!'
is mijn roep 'Hier ben Ik.'
Jouw smart en smeken
is een boodschap van Mij,
zo ook al jouw inspanning
om Mij te bereiken.

Dat Ik je naar Mij toetrek,
dàt is een teken.
In de roep 'O God!'
steekt honderdmaal 'Hier ben Ik!'

Roemi, 13e eeuw

In de naam van God,
de erbarmen, de barmhartige.
Lof zij God,
de Heer van de wereldebewoners,
de erbarmen, de barmhartige,
de heerser op de oordeelsdag.
U dienen wij
en U vragen wij om hulp.
Leid ons op de juiste weg,
de weg van hen
aan wie U genade geschonken hebt,
op wie geen toorn rust
en die niet dwalen.

Koran 1

God is het licht van de hemelen en de aarde.
Zijn licht lijkt bijvoorbeeld op een nis met een lamp erin.
De lamp staat in een glas.
Het glas is zo schitterend als een stralende ster.
Zij brandt [op olie] van een gezegende boom,
een olijfbom - geen oostelijke en geen westelijke -
waarvan de olie bijna [uit zichzelf] licht geeft,
ook al heeft geen vuur haar aangeraakt; licht boven licht.
God leidt tot Zijn licht wie Hij wil.

Koran 24: 35

O mensen,
Wij hebben jullie uit een man en een vrouw geschapen
en Wij hebben jullie tot volkeren en stammen gemaakt
opdat jullie elkaar zouden kennen.
De voortreffelijkste van jullie
is bij God de godvrezendste.
God is wetend en welingelicht.

Koran 49: 13

geweld in het hindoeïsme

Veel mensen hebben de indruk dat het hindoeïsme een vreedzame godsdienst is. Dat komt door de herinnering aan Mahatma Gandhi. Hij heeft grote indruk gemaakt, omdat hij op geweldloze wijze strijd voerde tegen de Britse koloniale machthebbers en uitlegde dat alleen die methode in staat was te garanderen dat er ook na de strijd een goede relatie met de vijand zou ontstaan. Gandhi vond veel navolging, onder andere in de Verenigde Staten waar dominee Martin Luther King jr. in zijn spoor verder ging.

Inmiddels is er toch iets veranderd. In de loop van de jaren negentig van de vorige eeuw kreeg eerder het boeddhisme de faam van vredelievende religie. Een van de redenen was het afbreken van een moskee in de Indiase stad Ayodhya en een enorme moordpartij in 2002, waarbij meer dan duizend moslims de dood vonden, in beide gevallen door de handen van hindoes. Het hindoeïsme bleek niet zo vreedzaam als verwacht.

Al vanaf de jaren twintig is er in India een scherpe tegenstelling ontstaan tussen hindoes en moslims die leidde tot het oprichten

van de staat Pakistan. In de jaren tachtig en negentig voerde de hindoeïstische Indiase Volkspartij stevig campagne tegen de moslims. De partij wil van India een hindoenatie maken waarin geen ruimte meer is voor moslims en christenen.

Deze hindoes doen vaak een beroep op de Bhagavad-Gita, die merkwaardig genoeg ook favoriet was bij Gandhi. Maar waar Gandhi zei dat het in dit werkje gaat om een innerlijke strijd, kiezen deze hindoes voor een minder spirituele interpretatie. In dat boekje wordt verteld dat prins Arjuna de moed verliest als hij op het slagveld komt. Hij raakt in gesprek met zijn wagenmenner, Krisjna, en die legt hem uit dat hij toch moet gaan vechten. Het is immers de plicht van iedere edelman voor het goede te strijden. Aan het einde van het boekje bindt Arjuna ook daadwerkelijk de strijd aan. Overgezet naar de tijd van vandaag betekent dit dat het de hindoe geboden is om ook voor het goede te strijden, voor gerechtigheid. Maar dat is vanzelfsprekend wel gerechtigheid zoals de hindoes die opvatten, dus inclusief het kastenstelsel met een hoge positie voor de brahmanen, en natuurlijk tegen de islam.

Freek Bakker

geschenk van geloofsverschillen

Samen met ds. Packiam Samuel verzorg ik in Friesland een middag voor predikanten. Ds. Samuel is directeur van het Henry Martyn Institute (HMI), Internationaal Centrum voor Onderzoek, Interreligieuze Relaties en Verzoening in India.

Over zijn eerste dag in Nederland vertelt hij: 'Ik liep door Amsterdam en plotseling stapte iemand op mij af die aan mijn baard voelde. Op niet al te vriendelijke toon vroeg hij of het een moslimbaard was. In hoeverre is er oog voor de rijkdom van de diversiteit hier in Nederland, vroeg ik mij daarna af. Op de campus van het HMI vieren we de diversiteit elke ochtend. We vieren de verschillen, verdiepen ons eigen geloof en weten dat de ander dat ook doet. Het is belangrijk dat je de ander zegt: ik weet dat jij ook serieus met je geloof bezig bent. Ik zou iedereen in Nederland willen uitnodigen om de diversiteit met ons mee te vieren en zo samen het geloof te verdiepen.'

Natuurlijk is er het grote verschil in het belijden rond Jezus als de Christus. Een voor mij kostbaar en onopgeefbaar verschil. Toch geloof ik dat juist Jezus nooit de reden mag vormen tot een kloof en scheiding tussen mensen. Moslims kennen Jezus als heilige profeet, voor hindoes is Jezus één van de menswordingen van God (OHM) en joden zeggen tegen mij: 'Met alle respect voor jouw Jezus, maar wij wachten nog op de Messias.' De bergrede van Jezus in de Bijbel over de richtlijnen voor ons leven vind ik in delen terug in de Koran en in oosterse geschriften. Met het grote levensgebod wijst Jezus naar de Tora en profeten. Hij zegt: 'Behandel de ander net zoals je wilt dat ze jou behandelen.' Hierbij sluit Jezus

aan bij de wijsheid van Confucius die zo'n vijfhonderd jaar voor hem leefde. Jezus kende de andere levens- en geloofsopvattingen van mensen en putte daaruit bij zijn spreken over en handelen vanuit God. In navolging van Jezus kies ik als christen voor het perspectief van de geloofsverschillen als inspiratiebron.

Belangrijk is hierbij het gezamenlijk herkennen van het verschil tussen religie en geloof. Religie wordt gemaakt door mensen, zij maken afbeeldingen van God in hun hoofd en verstand. Geloof geeft God ons mensen in ons hart en in ons verstand, geloof is een geschenk dat je mag ontvangen en aannemen. De waarheidsvraag geeft bij geloofsverschillen problemen omdat je het gelijk wilt hebben. Tijdens interreligieuze gesprekken over huwelijk, rituelen of vieringen parkeren we bewust de waarheidsvraag. Wel zijn we nieuwsgierig naar elkaar en stellen vragen, dan ontstaat begrip en openheid.

Het handvat voor vragen is de w-h-w-code: 'wat - hoe - waarom'-vragen. Het gaat er namelijk niet om of je het eens bent met elkaar, maar dat je elkaar eerst wilt begrijpen. Het is een groot geschenk van God, dat wij elkaar kunnen begrijpen. Ik merk dat jonge mensen geen huiver of angst voor geloofsverschillen kennen, maar wel nieuwsgierigheid. De jeugd groeit op met de diversiteit en vindt dat meestal gewoon. Misschien is het handig om in dit geval van hen te leren in plaats van andersom.

Het mooiste wat we elkaar als mensen toe kunnen wensen is: Gods vrede voor jou. Als een rode draad loopt het geloofsvragen naar 'Gods vrede voor mensen op

aarde' door het joodse, islamitische, hindoeïstische en christelijke geloof. Stel je voor wanneer alle gelovigen die vrede van elkaars geloof serieus nemen en op aarde proberen te leven! Dan zie je als het ware voor je, hoe het Goddelijke visioen van vrede op aarde door mensen vanuit de inspiratie van het geloof, waar gemaakt wordt. Het is mogelijk, wij mensen kunnen dat. En God zij dank, mogen we erop vertrouwen dat wij niet op eigen kracht alleen het visioen van vrede op aarde handen en voeten hoeven te geven. We zijn elkaar gegeven om hierin samen te werken en God helpt.

Bij interreligieuze gebeurtenissen en rituelen gebruik ik graag een oud levensadvies: Zoek eenheid in het nodige = dat wat nodig is op dat moment in die situatie; vrijheid in het twijfelachtige = weet je het nog niet, neem rustig de tijd erover na te denken; en in alles de Liefde/liefde = liefde van JHWH/God/Allah/OHM en van mensen.

Kom, laten we de diversiteit omarmen en vieren.

Corry Nicolay

over de afbeeldingen

Afbeeldingen van vier etsen van Shahzia Sikander zijn opgenomen op pag. 11, 16, 30 en 40. Bij de afbeeldingen hoort een tekst van Ayad Akhtar die nader ingaat op het thema van de Miraj, een visionaire nachtreis van de profeet Mohammed. Deze reis is beschreven als zowel een spirituele als een fysieke reis. Een korte schets van het verhaal is te vinden in de koran, andere gegevens komen uit de hadith. In de etsen worden de portretten van artiest en schrijver een metafoor voor een reis op zoek naar de waarheid. Het werk is onder meer geëxposeerd in het Museo nazionale della arti del XXI secolo in Rome.

Pag 4: levensboom; pag. 14/15: Leeuwenpoort/Jeruzalem; pag. 20: boeddha en monnik; pag. 25: Jacob en de engel; pag. 42: Krisjna (hout).